

İNKLÜZİV SİNİFLƏRDƏ MÜHİTİN DÜZGÜN QURULMASI MÜHÜM AMİL KİMİ

Şəlalə İltizam qızı Seyidova

ADPU Şamaxı filialı

seyidova.s.h.h.4@mail.ru

Xülasə

Heç bir ayrışeçkiliyə məruz qalmadan bütün uşaqların bərabər əsaslarla keyfiyyətli təhsil almaları, inklüziv təhsilin səmərəli şəkildə qurulması sinif mühitinin təşkilindən asılıdır. Təhsilələnin mühitə adaptasiyası onun həm sosiallaşması, həm də təhsildə nailiyyət əldə etməsinə həmiyyətli təsir göstərir. Bu baxımdan tezisdə əlverişli inklüziv mühitin qurulmasının müxtəlif aspektlərinə toxunulmuş, inklüziv təhsilin qurulması üçün pozitiv fiziki və psixoloji mühitin yaradılması üçün strategialar təklif olunmuşdur.

Açar sözlər: inklüziv təhsil, fiziki mühit, psixososial mühit, diferensial yanaşma.

Abstract

Ensuring that all children equally receive a quality education without discrimination of any kind and effectively creating inclusive education depend on the design of the classroom. The adaptation of the student to the environment has a significant impact on both his socialization and academic success. From this point of view, various aspects of creating a positive inclusive environment were addressed in the thesis and strategies for creating a positive physical and psychological environment were proposed to

create inclusive education.

Key words: inclusive education, physical environment, psychosocial environment, differential approach.

Müasir təhsil yanaşmalarının əsas tələblərindən biri müxtəlif səbəblərdən təhsildən uzaqlaşmağa məcbur olan uşaqların təhsil prosesinə cəlb olunmasıdır. Bu səbəblər arasında əlillik ilk sıralarda dayanır. Məlumdur ki, əlilliyi olan uşaqların xüsusi təhsil ehtiyacları var və onların təhsilə cəlb olunmasının ilk şərtlərindən biri əqlabatan uyğunlaşdırmanın aparılmasıdır. Uyğunlaşdırmanın (modifikasiyaların) təyinatına görə mühit, göstərişlər, təqdimat və resurslar səviyyəsində tətbiqi mümkündür. Mühit isə şərti olaraq fiziki, psixososial və öyrədici olmaqla tiplərə bölünə bilər. Lakin onlar arasında sədd çəkmək doğru olmaz. Belə ki, inklüziv və səmərəli mühit fiziki baxımdan ölçətanlığa, psixoloji baxımdan rahatlığa və öyrədici baxımdan səmərəli mənimsəməyə əsaslanır.

Azərbaycanda fiziki öyrənmə mühitləri son iki ərddə çox dəyişməsə də, qərb ölkələrində ciddi dəyişikliklər baş verir. Fiziki təlim mühitinin şagirdlərin ehtiyaclarına və təlim məqsədlərinə uyğun təşkili inklüziv təhsili təmin etmək üçün vacibdir. Bu şagirdlərin məktəb və sinif mühitinə uyğunlaşmasına çox böyük təsir göstərir, inkişaf üçün yeni imkanlar əldə olunur. Buna görə də ətraf mühit uşaqların inkişaf xüsusiyyətləri və öyrənmə ehtiyacları nəzərə alınmaqla yenidən təşkil edilə bilər. Lazım olduqda dəyişiklik edə bilmək öyrənmə proseslərini dəstəkləyəcəkdir.[2, 65]

Fiziki öyrənmə mühitinin ən əsas xüsusiyyətləri: sinif ölçüsü, şagird sayı, temperatur, işıqlanma, rəng, səs-küy, təmizlik və yerləşmə kimi sıralana bilər. Bundan əlavə, şagirdlərdə mənimsəməni yaxşılaşdırmaq və həm də nümunəvi davranışlar yaratmaq üçün onlar yaxşı idarə olunan və fiziki baxımdan yaxşı təşkil edilmiş sinif mühitində olmalıdırlar. Buna nail olmaq üçün bir neçə elementdən ibarət sinif təşkil etməliyik.

İlk olaraq rahat öyrənmə mühitinin təşkil edilməsinə diqqət etməliyik. Bunun üçün şagirdlərin “şəxsi” siniflərini layihələndirmək üçün onların təsvir və ya cizgilərindəki ideyalarından istifadə etmək, sonra isə şagirdlərdən bundan məmnun qalıb-qalmadıklarını soruşmaq, sinfin infrastrukturunu onların daha rahat hesab edəcəkləri şəkildə dəyişmək olar. Sinfin təşkilini düşünmək üçün bəzi nümunələr verilir: sinifdə hər bir kəsi görmək mümkün olmalıdır; şagirdlərin işini və davranışını izləmək üçün onları hər zaman görə bilməliyik.

Tədris yanaşmasında yaradıcı olmaq və dərısqallıq hislərini azaltmaq üçün interaktiv sinif otağı yaratmaq da mühüm strategiyalardandır. Dərs müddətinin yalnız yarı hissəsini, məsələn 20 dəqiqəsi müddətində mühazirə demək və bir dəfəyə çoxlu məlumat verməkdənsə iki mühüm mövzu və ya konsepsiyalara (məsələn, həndəsi formalar haqqında) fokuslanmağa çalışmaq lazımdır. Bu, şagirdlərin diqqətini saxlaya biləcəyiniz maksimum vaxtdır. Bu səbəbdən uşaqları az saylı üzvlərdən ibarət olan kiçik qruplara bölmək, hər bir qrupa həvəsləndirici tapşırıqlar vermək olar. Məsələn, bir qrupa bacardıqları qədər çoxlu sayda dairəvi əşyalar, digər qrupa isə bacardıqları qədər çoxlu sayda kvadrat şəkilli əşyaları fikirləşmək tapşırığı. Dərsin sonuna yaxın onları təkrar bir araya gətirib hər bir qrupa öyrəndiklərini təqdim etmək fürsətini vermək olar. [4, 101]

Qəbul olunan digər strategiya (bu strategiya müdavimlərimiz tərəfindən müsbət qarşılır) isə sinifdən kənar məkandan mümkün qədər tez-tez istifadə etməkdir. Məktəb meydançası formal öyrənmə üçün zəngin mənbə ola bilər; onlar, öyrənmənin bir hissəsi kimi uşaqlar tərəfindən kəşf olunan xarici siniflərdir və şagirdlə dolu siniflər üçün daha xoş elementlər toplusu kimi görünür. Onlar uşaqlara həm sosial, həm də koqnitiv bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün ən vacib ərazilərdir. Bu xarici təcrübədə geniş istifadə olunan strategiyadır.

Mebellərin düzülüşündə dəyişiklik etmək, fəaliyyət mərkəzləri təklif etmək, təlim materialları və tədris resurslarını asanlıqla əldə edilə və yerinə qoyula biləcək şəkildə saxlanmaq, şagird işlərinin yerinin planlı təşkil etmək, həmçinin fiziki məkəanın idarə olunmasına şagirdlərin cəlb olunması da müsbət nəticə verən strategiyalardandır.

Növbəti strategiya sinif qaydalarının şagirdlər və onların valideynləri ilə birgə hazırlanmasıdır. Qaydalara nümunə olaraq göstərə bilərik: a) şagirdlər dərs müddəti ərzində nə edə bilər və ya nə edə bilməz; b) material və avadanlıqdan istifadə; c) gözlənilməyən ehtiyaclar üçün necə icazə almaq (məsələn,

qələmi yonmaq kimi); d) şagirdlər sualları neçə soruşmalı və ya necə cavablandırmalı və s. [5, 56]

İnsan biopsixososial varlıqdır. Odur ki, tədris mühitinin psixososial cəhətdən sağlam olması üçün şagirdlərin bu sahədə ehtiyacları ödənilməlidir. Bu mənada pedaqoqlar ilk növbədə şagirdlərin psixososial ehtiyaclarını bilməlidirlər. Psixososial mühiti hazırlayarkən müəllimlər aşağıdakılardan kömək ala bilərlər [3, 86]:

- Ailələr,
- Məktəb rəhbərliyi,
- Digər müəllimlər;
- İcma.

Bu sıraya uşağın özünü də əlavə etməyi təklif edirik. Onu tanımağa kömək edəcək fəaliyyətlərə nəzər salaq (mentoru olduğumuz müəllimin keysi əsasında)

Nümunə:

“Kaş müəllimim bilirdi...” fəaliyyəti:

1. İlk olaraq müəllim uşaqlarla bərabər arzu qutusu hazırlayır.
2. Sonra uşaqlara vərəqlər paylanır və üzərinə uşaqların müəllimin bilməsini istədikləri məsələrin yazılması xahiş olunur. Qeyd olunur ki, vərəqlər qutuya atılacaq və yalnız müəllim tərəfindən oxunacaq.

Nümunədə “Arzu qutusu” müəllimin sonrakı fəaliyyətinə çox böyük təsir etdi. Əli (ad şərtidir) parta yoldaşının ona dərslərdə mane olduğunu yazmışdı. Müəllimin bunu indiyədək hiss etməməsi vəziyyəti gətirdikcə çətinləşdirə bilirdi. Bu baxımdan göstərilən fəaliyyətin psixososial mühitin tənzimlənməsindəki rolunu yüksək qiymətləndirdik. Həqiqətən sinifdəki uşaqların fərdi xüsusiyyətlərini öyrənmək onlara psixoloji dəstəyin verilməsində və sosial bacarıqların yaranmasında mühüm amil kimi çıxış edir. Şagirdləri öyrənmək isə sinifdə differensial yanaşmanı tələb kimi irəli sürür. Bunun üçün təlimi diferensial yanaşma üzərində qurmaq tövsiyə edilir. Bu zaman fərdi xüsusiyyətlərindən, hazırlıq səviyyəsindən asılı olaraq şagirdlər proqram materiallarını müxtəlif dərinlikdə öyrənəcək və bütün uşaqlar dərs zamanı təlim prosesinə cəlb olunacaqlar. “Diferensiasiya” (difference) latın dilindən tərcümədə “bölünmə” deməkdir, yəni bütövün müxtəlif hissələrə, formalara, səviyyələrə ayrılmasıdır. Bu, müxtəlif qrup şagirdlərin hərtərəfli təhsilini təmin edən metodiki, psixopedaqoji və təşkilati tədbirlər kompleksidir. Diferensiasianın məqsədi hər kəsin öz bacarığı, imkanları səviyyəsindən öyrənməyə davam etməsini təmin etməkdir.[1,78]

Psixoloji mühitin düzgün qurulmasında şagirdlər tərəfindən də müsbət qarşılanan bəzi xüsusiyyətləri qeyd edə bilərik: ədalətlik, hörmət, səmimilik, aktiv dinləmək qabiliyyəti. Eyni zamanda həvəsləndirmə, pozitiv davranışın mükafatlandırılması da mühüm vasitədir. Məsələn, davranış pozuntusu spektri və ya hiperaktivliyi olan şagirdə mükafatlandırılan müsbət davranış təkrarlanır. Beləliklə, şagirdlərdə bizim (böyüklərin) gözləntilərə cavab verən davranışlar formalaşır. “Bax necə sürətli sayırsan. Gəl, çalışaq ki, gələn dəfə daha ardıcıl sayaq!” cümləsində pozitiv mükafatlandırmanı görə bilərik.

Unudulmamalıdır ki, inklüziv təhsil şagirdlər arasında əməkdaşlığı təşviq etmək (həm də uşaqlardan uşağa yanaşma adlanır), hamı üçün iştirakı maksimum dərəcədə artırmaq və yüksək təlim standartlarına nail olmaq potensialına malikdir. Hindistanda aparılan araşdırma tapdı ki: “Bütün müəllimlər tərəfindən tətbiq olunan ümumi bir təcrübə, digər uşaqların əlilliyi olan uşağa kömək edilməsinə cəlb edilməsi idi. Bu, ilk növbədə sinif otağında oturma nizamında dəyişiklik edilməsi yolu ilə edildi. Müəllimlər “yaxşı” bir şagirdi əlilliyi olan uşaq ilə oturdurdular, sonra da ona yoldaşına kömək etməsi tapşırıldı (Singal, 2008: 1523).”

Nəticə

Hər hansı bir inklüziv təlim strategiyasında olduğu kimi, müdaxilənin keyfiyyəti əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir və çox şey cəlb olunan müəllimlərin keyfiyyətindən asılıdır. Inklüziv təhsil mühitinin yaradılması müəllim tərəfindən fiziki məkanın şagird rahatlığına uyğun qurulmasını, psixososial maneələrin olmamasını və mənimsəmənin təmin edilməsi üçün diferensial yanaşmanı təmin etməyi tələb edir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. <http://www.tipii.edu.az/az/article/239-diferensial-talim>
2. Inklüziv və öyrənmə üçün əlverişli sinifdə pozitiv nizam-intizam (tərcümə). RİİB 2020.

3. Kapsayıcı Eğitim (Modül 3) . Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı. 2020
4. http://www.temple.edu/CETP/temple_teach/cm-space.html
5. <https://as-journal.edu.az/uploads/files/2022/06/s-91-97-esmira-sevinc-arkinaz.pdf>